

ЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВА ЗЛОЧИННОЮ СПІЛЬНОТОЮ ЧИ ЗЛОЧИННОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТІ У НІЙ

SIGNIFICANCE AND STRUCTURE OF CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF CREATION, LEADERSHIP BY A CRIMINAL COMMUNITY OR CRIMINAL ORGANIZATION, AS WELL AS PARTICIPATION IN IT

Рубель А.М., начальник

Головного управління Національної поліції в Харківській області

У статті підкреслено, що при формуванні криміналістичної методики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, необхідно враховувати взаємозв'язок між закономірностями злочинної діяльності та діяльності з виявлення та досудового розслідування кримінальних правопорушень. Обґрунтовано, що криміналістична методика, будучи видовою, обов'язково повинна містити відомості про криміналістичну характеристику досліджуваної категорії кримінальних правопорушень та особливості процесу їх виявлення, розкриття та розслідування. Тільки в такому разі вона буде інформативною та відзначатися значною практичною цінністю. При формуванні криміналістичної характеристики потрібно досліджувати й використовувати в якості основи результати узагальнення досвіду розслідування створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. З'ясовано значення криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Вказано, що в наукових працях відсутня єдність щодо визначення структури криміналістичної характеристики, через що виникають певні труднощі як при формуванні, так і використанні відповідних криміналістичних характеристик у практичній діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Виокремлено структурні елементи криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній. Підкреслено, що зміст криміналістичної характеристики становлять типові відомості про елементи механізму вчинення окремого різновиду кримінального правопорушення, які є криміналістично значимими та дозволяють вирішити основні тактичні завдання, спрямовані на пошук і збирання доказів, а також встановлення всіх обставин учинення конкретного протиправного діяння.

Ключові слова: створення, керівництво злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участь у ній, криміналістична методика, криміналістична характеристика, досудове розслідування, кримінальне провадження, механізм кримінального правопорушення.

In the article has been emphasized that when forming a forensic methodology of creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, it is necessary to take into account the relationship between the laws of criminal activity and activities to detect and investigate criminal offenses. When forming a forensic characterization, it is necessary to study and use as a basis the results of generalization of the experience of investigating the creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it. The significance of the forensic characteristics of the creation, leadership of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, has been clarified. The forensic characteristics of creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, plays an important role in the practice of law enforcement and the judiciary. The information contained in the forensic description plays a tentative role in determining the main directions and planning the investigation of creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it. It has been pointed out that in scientific works there is no unity in determining the structure of forensic characteristics, due to which there are some difficulties both in the formation and use of relevant forensic characteristics in practice to detect, detect and investigate criminal offenses. The content of the forensic characteristics of the creation, leadership of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, is directly determined by the nature of organized crime in general and the specifics of the mechanism of criminal offenses committed by criminal groups in particular. The structural elements of the forensic characteristics of the creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it have been highlighted. Forensic characteristics of the creation, leadership of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, should contain the following basic elements: the identity of the offender, the identity of the victim, typical methods and a trace of the crime.

Key words: creation, management of a criminal community or criminal organization, as well as participation in it, forensic methodology, forensic characteristics, pre-trial investigation, criminal proceedings, the mechanism of a criminal offense.

Постановка проблеми. Враховуючи особливу суспільну небезпеку створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, та відсутність в криміналістичній науці рекомендацій щодо їх своєчасного виявлення й ефективного розслідування, перед криміналістичною наукою постало важливе завдання, яке полягає в розробленні відповідної криміналістичної методики. Така методика, будучи видовою, обов'язково повинна містити відомості про криміналістичну характеристику досліджуваної категорії кримінальних правопорушень та особливості процесу їх виявлення, розкриття та розслідування. Тільки в такому разі вона буде інформативною та відзначатися значною практичною цінністю. У зв'язку з цим особливо актуальним є питання про структуру та значення в методиці розслідування криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі у ній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття, сутність, значення криміналістичної характеристики кри-

мінальних правопорушень та її місце в структурі окремої методики розслідування неодноразово досліджували в своїх працях такі вчені, як: О.О. Алексєєв, В.П. Бахін, П.В. Берназ, Р.С. Белкін, В.К. Весельський, Л.Я. Драпкін, В.А. Журавель, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, М.О. Ларкін, К.С. Логінов, А.Ф. Облаков, О.В. Пчеліна, В.В. Пясковський, Є.В. Пряхін, В.П. Сабадаш, А.В. Старушкевич, М.І. Скригонюк, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та інші. Проте багато питань ще викликають наукові спори. Зокрема, не досягнуто однастайності у визначенні поняття та сутності криміналістичної характеристики. Разом із тим відсутні напрацювання з криміналістичного аналізу створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі у ній та формування відповідної криміналістичної характеристики. Тому в цій статті ставимо перед собою наступне **наукове завдання** – з'ясувати значення і визначити структуру криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участі у ній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Говорячи про теоретичні передумови формування криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, важливо визначити не тільки сутність криміналістичної характеристики, а й її значення, зокрема під час розслідування виокремленого злочину. В цілому варто відзначити, що важлива роль криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень відзначається всіма вченими-криміналістами. При цьому різняться тільки роз'яснення, в чому саме проявляється практичне значення криміналістичної характеристики.

Одні вчені обмежуються вказівкою на загальне значення криміналістичної характеристики як в окремій криміналістичній методиці, так і для виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень, без його деталізації. Як приклад, П.В. Берназ, визначаючи поняття криміналістичної характеристики злочину, зазначає, що вона, будучи одним із найважливіших елементів криміналістичної методики, є «взаємопов'язаною сукупністю індивідуальних особливостей певної категорії злочинів, що характеризують обстановку, спосіб і механізм вчинення та приховування злочину, осіб злочинця і потерпілого та має значення для виявлення, розкриття та розслідування злочину» [1, с. 35]. К.С. Логінов акцентує увагу на тому, що криміналістична характеристика злочинів є «науково-інформаційним базисом діяльності правоохоронних органів з розкриття, розслідування та попередження злочинів окремих видів» [2, с. 35].

У той же час інша група науковців указує, в чому саме полягає значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у слідчій діяльності. Зокрема, Р.С. Белкін вказує, що криміналістична характеристика злочинів має «лише орієнтаційне значення» [3, с. 305]. Це пояснюється тим, що відомості про типові ознаки механізму вчинення кримінального правопорушення окремої категорії відіграють роль помічника в практичній діяльності слідчого (дознавача, детектива), тим самим допомагаючи йому визначити вектор (напрямок) розслідування на конкретному, зазвичай початковому, етапі розслідування з урахуванням обсягу та змісту наявної вихідної інформації про вчинене протиправне діяння.

Наведеної вище позиції дотримується й В.П. Бахін, який детально охарактеризував практичне значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. На його думку, таке значення криміналістичної характеристики виражається в тому, що при розслідуванні конкретного кримінального протиправного діяння слідчий, по-перше, зіставляє наявні в нього відомості із системою узагальнених даних про правопорушення цього різновиду, які вчинилися раніше, по-друге, виділяє аналогічні кримінальні правопорушення за криміналістично значущими ознаками, які співпали, по-третє, визначає характерні, хоча ще невідомі в даному розслідуванні, обставини [4, с. 17]. Іншими словами, як відзначає П.В. Берназ, криміналістична характеристика злочину в слідчій діяльності використовується як інструмент для висунення слідчих версій та формування обставин, які підлягають встановленню [1, с. 35].

З вищенаведеним у цілому варто погодитися, оскільки криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, зокрема створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, дозволяє зорієнтуватися на початку досудового розслідування, коли відсутня достатня інформація про всі обставини вчинення конкретного протиправного діяння, але розслідувати потрібно. В такій ситуації важливо вірно визначити спрямування досудового розслідування й вжити всіх наявних засобів для збирання всіх доказів кримінального правопорушення з мінімізацією можливостей їх утрати чи видозмінення. Тому повністю поділяємо

думку В.П. Сабадаша, М.О. Ларкіна з приводу того, що криміналістична характеристика є тим вихідним началом у криміналістичній методиці, з якого «розпочинається формування напряму розслідування, використання якого має прикладне, пошукове та оціночне значення під час розслідування злочинів, аналізу його результатів» і яке «служить основою для планування розслідування і висунення слідчих версій» [5, с. 153].

Ще одним важливим питанням під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, зокрема створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, є з'ясування її структурного наповнення. В науковій літературі відсутня однозначна позиція стосовно визначення змісту криміналістичної характеристики. Зокрема, В.Ю. Шепітько в криміналістичному енциклопедичному словнику пропонує в системі криміналістичної характеристики злочинів виділяти такі основні елементи, як спосіб злочину, місце та обстановка, час учинення злочину, знаряддя і засоби, предмет посягання, особа потерпілого, особа злочинця, сліди злочину (у широкому розумінні) [6, с. 121]. О.О. Алексеев, В.К. Весельський, В.В. Пясковський наголошують, що «до змісту криміналістичної характеристики злочинів, як практичного інструменту розслідування, а не наукової категорії криміналістики, необхідно віднести тільки ті елементи, що відрізняються чітким пошуково-розшуковим спрямуванням», у зв'язку з чим зазначені автори відносять до елементів криміналістичної характеристики: предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, слідову картину події, характеристику особи злочинця [7, с. 14]. Заслугує уваги й твердження М.П. Яблокова та В.Я. Колдіна, згідно з яким «в основі криміналістичної характеристики злочину лежать дані вивчення залишених ним матеріальних та ідеальних слідів-наслідків як результату взаємодії його суб'єкта з іншими особами, матеріальними й іншими об'єктами навколишнього середовища в умовах обстановки, що склалася, й які вказують на криміналістично значимі ознаки злочину, злочинця, різні обставини, в тому числі й несуттєві для його кримінально-правової кваліфікації, але важливі для розкриття злочину, а також виявлені дані про характер і закономірності прояву вказаної інформації» [8, с. 63]. У такий спосіб учені вказують, що криміналістична характеристика незалежно від виду злочину містить дані про спосіб, механізм і обстановку вчинення злочину, типологічні, поведінкові й інші особливості їх суб'єктів [8, с. 65].

Також окремі вчені пропонують в структурі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень окремого виду (групи) виділяти не просто елементи, а цілі інформаційні блоки. Як приклад, М.П. Яблоков у криміналістичній характеристиці організованої злочинності умовно виокремлює чотири інформаційні блоки:

- предметно-технологічний, який визначає об'єктивно-цільову спрямованість злочинної діяльності, особливості процесу її вчинення і включає інформацію про об'єкти й цілі основної протиправної діяльності, способи, механізм і обстановку вчинення злочинів;
- організаційно-управлінський містить інформацію про організоване злочинне об'єднання як специфічний елемент злочинної діяльності, а саме про організаційно-структурну будову, функціональний розподіл обов'язків між його членами, вид управління, тощо;
- суб'єктивно-особистісний включає інформацію про специфічні типологічні риси членів таких злочинних угруповань;
- організаційно-корупційний характеризує особливості корупційних зв'язків злочинної спільноти [8, с. 697–698].

На нашу думку, з вищенаведеними позиціями можна погодитися тільки в тій частині, що зміст криміналістичної характеристики становлять типові відомості про

елементи механізму вчинення окремого різновиду кримінального правопорушення, які є криміналістично значимими та дозволяють вирішити основні тактичні завдання, спрямовані на пошук і збирання доказів, а також встановлення всіх обставин учинення конкретного протиправного діяння. Разом із тим вважаємо, що помилковими є спроби виокремлення типового переліку елементів криміналістичної характеристики, оскільки він є «гнучким, динамічним», а значить може варіюватися залежно від багатьох факторів, основним серед яких є вид (група) кримінального правопорушення, що, в свою чергу, безумовно вказує на специфіку механізму його вчинення. Тому, на наш погляд, найбільш удалий підхід до виокремлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень полягає в тому, що перелік таких елементів «... не може бути жорстким, суворо визначеним, однак він повинен відображати специфічні властивості конкретного виду (групи) злочинів» [9, с. 58]. Більше того, як Ю.В. Алябов вірно підкреслює, перелік елементів криміналістичної характеристики, притаманних усім злочинам групи (роду), має відповідати у своїй основі елементам складу злочину та предмета доказування, проте з урахуванням предмета, який досліджує криміналістика, що конкретизує та перетворює положення інших наук (кримінального права, кримінального процесу, криминології) для практичних цілей виявлення, розкриття й розслідування злочинів певного виду [9, с. 58].

Виходячи з вищевикладеного, змістовне наповнення криміналістичної характеристики створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, напряму зумовлене характером організованої злочинності в цілому та специфікою механізму вчинення кримінальних правопорушень, учинених злочинними угрупованнями, зокрема. Насамперед мова йде про те, що злочини, передбачені ст. 255 КК України, вчиняються виключно в складі злочинної організації або злочинної спільноти. Відповідно особа злочинця є учасником

такого злочинного угруповання, займає своє місце в його ієрархії залежно від свого авторитету та покладених на неї функцій. Більше того, способи створення, керівництва, а також участі в злочинній організації чи злочинній спільноті теж будуть залежати від ролі злочинця, яку він виконує в цьому угрупованні, а також від сфери його функціонування. При цьому, як будь-яке протиправне діяння, злочини, передбачені ст. 255 КК України, з урахуванням з обставинкою, в якій вони вчиняються, а також використаних знарядь і засобів залишають в навколишньому середовищі характерні сліди. Якщо ж вести мову про особу потерпілого від створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, варто зазначити, що вона, передусім, залежить від декількох факторів, а саме: виду конкретного кримінального правопорушення, яке вчиняється злочинною спільнотою чи злочинною організацією; сферою функціонування злочинного угруповання; наявністю та характером зв'язків особи потерпілого зі злочинною організацією/спільнотою чи окремими її учасниками. Тому вважаємо, що криміналістична характеристика створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, повинна містити такі основні елементи: особа злочинця, особа потерпілого, типові способи та слідова картина злочину.

Висновки. Отже, криміналістична характеристика створення, керівництва злочинною спільнотою чи злочинною організацією, а також участі у ній, з урахуванням специфіки механізму їх учинення містить узагальнені відомості про типові ознаки особи злочинця та потерпілого, способів і слідової картини вказаних кримінальних правопорушень із зазначенням їх якісно-кількісних (кореляційних) залежностей. Основне значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, у тому числі названих, полягає в тому, що вона відіграє орієнтовну роль при визначенні напряму розслідування й обранні відповідного алгоритму дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берназ П.В. Поняття «криміналістична характеристика злочину». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 34–38.
2. Логинов К.С. К вопросу о криминалистической характеристике кредитного мошенничества. *Вектор науки ТГУ. Серия: Юридические науки*. 2017. № 4 (31). С. 35–38.
3. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 3 «Криминалистические средства, приемы и рекомендации». М.: Юристъ, 1997. 480 с.
4. Бахин В.П. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования. *Вестник криминалистики*. 2000. № 1. С. 16–22.
5. Сабадаш В.П., Ларкін М.О. Криміналістика: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2013. 228 с.
6. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. НАН України В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.
7. Алексеев О.О., Весельський К.В., Пясковський В.В. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 278 с.
8. Криминалістика: учебник / под ред. Н.П. Яблокова. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Норма: ИНФРА-М, 2013. 752 с.
9. Алябов Ю.В. Криміналістична характеристика злочинів проти довілля: сутність і практичне значення. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. Випуск 1. С. 56–61.